

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ СУДОВИХ РІШЕНЬ, УХВАЛЕНИХ У ПИСЬМОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 3(38), с. 127–132

Судові рішення, ухвалені у письмовому провадженні, мають як загальні для всіх актів правосуддя ознаки, так і окремі специфічні риси, які обумовлені властивостями вирішення публічно-правових спорів за такою процедурою. Це, у свою чергу, дає змогу класифікувати їх за різними підставами та детально проаналізувати характерні особливості.

Судовий розгляд справи є центральною стадією адміністративного процесу. Він являє собою сукупність процесуальних дій, які вчиняються з метою встановлення об'єктивної істини у спірних публічно-правових відносинах, що виступають предметом спору. Це складна та копітка діяльність, яка вимагає значної концентрації уваги та часу. Попри це все, судовий розгляд адміністративної справи був би марним, якби він не завершувався ухваленням процесуального акта, який би ставив крапку у вирішенні публічно-правового спору. Мається на увазі судове рішення, яке підбиває підсумок проведеної роботи щодо дослідження спірних правовідносин і захисту правомочностей суб'єктів права. За своїм змістом рішення підсумовує результат судової діяльності, воно містить відповідь суду по суті заявлених сторонами спору вимог, яка дається за допомогою використання норм права [1, 142]. У зв'язку з цим інститут судового рішення вважається одним із центральних у структурі науки адміністративного судочинства України [2, 218–219].

Проблемні аспекти судового рішення в адміністративному судочинстві розглядалися багатьма вченими, серед яких варто згадати В. Б. Авер'янова, О. М. Бандурку, Р. А. Калюжного, С. В. Ківалова, О. М. Пасенюка, М. І. Цуркана, А. Т. Комзюка, М. А. Рожкова, А. О. Селіванова, В. Б. Градового, Я. П. Си-

ницьку, Ю. С. Педька та ін. Однак зазначені науковці аналізували акти правосуддя переважно в загальному плані, не надаючи достатньої уваги питанням визначення сутності судових рішень, ухвалених у письмовому провадженні, та їх класифікації. Водночас для них характерна ціла низка специфічних рис, які обумовлені особливостями вирішення публічно-правових спорів за такою процедурою. Саме цей фактор і зумовлює необхідність проведення детального дослідження судових рішень, ухвалених у письмовому провадженні, та розроблення підстав їх класифікації.

Потрібно відзначити, що законодавством термін “судове рішення” не визначається. Натомість у юридичній літературі існує велика кількість правових дефініцій цього поняття, кожна з яких виражає мотивовану точку зору їх авторів, а тому має право на існування. У зв'язку з цим необхідно розглянути лише деякі з них, які заслуговують на найбільшу увагу.

Так, М. Цуркан і В. Перепелюк указують на те, що судове рішення – це правовий (персоніфікований) акт, прийнятий судом на основі нормативно-правових актів, який має разовий характер та є обов'язковим до виконання [3, 13]. Важливим у цьому визначенні є судження його авторів про те, що судове рішення має разовий характер. Така точка зору правників видається справедливою, оскільки

Україна належить до країн континентальної системи права, яка не визнає акти правосуддя джерелом права, у зв'язку з чим вони не можуть бути використані під час розгляду подібних за змістом справ. Саме тому рішення адміністративних судів, незалежно від того, в якому провадженні вони були ухвалені, стосуються лише тих осіб, які брали участь у справі та між якими виник публічно-правовий спір.

Змістовне визначення судового рішення надає Л. Г. Талан. Зокрема, дослідник розуміє під ним акт реалізації судової влади та форму здійснення судової юрисдикції, яким на підставі застосованої норми матеріального права розглядається справа, поновлюється законність, упорядковується та вноситься стабільність у правові відносини суб'єктів [4, 81]. Така позиція заслуговує підтримки, адже основним завданням адміністративного судочинства є захист прав та інтересів фізичних і юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Ухвалюючи рішення у справі, суд вносить порядок у взаємовідносини, які виникли між сторонами спору, шляхом прямого визначення їхніх прав та обов'язків, відновлюючи таким чином законність. Саме тому акти правосуддя носять правопідтверджуючий характер, оскільки вони підкреслюють факт наявності або відсутності правовідносин між суб'єктами права та регламентують їх зміст.

У зв'язку з цим заслуговують на увагу погляди В. Гордєєва на природу судового рішення адміністративного суду. Так, учений розглядає його як юридичний факт, спрямований на виникнення, зміну та припинення прав та обов'язків учасників правовідносин [5, 24]. Слід зазначити, що в науковій літературі досі не склалося однозначної відповіді на це проблемне питання. Зокрема, одна група дослідників (Д. М. Чечот, Н. Б. Зейдер, А. О. Добровольський, С. О. Іванова) наголошує на тому, що судові рішення не можна вважати юридичним фактом. Свою точку зору науковці пояснюють тим, що судові рішення ґрунтуються на правовідносинах сторін, які існували до початку процесу, мали

місце до суду та незалежно від суду. Зазначену позицію не можна підтримати, оскільки судові рішення є юридичним фактом. Адже після набрання ним законної сили настають юридично важливі наслідки, які спричиняють виникнення, зміну чи припинення суспільних правовідносин. Простий приклад із практики: суд ухвалює рішення у справі, скасовуючи нормативно-правовий акт, який був прийнятий суб'єктом владних повноважень, задовольняючи у такий спосіб позовні вимоги позивача. Як наслідок, суспільні відносини, які виникли між ним і суб'єктом владних повноважень на підставі цього нормативного акта, припиняються. За цих обставин можна сміливо казати про те, що правовідносини втратили свою силу через рішення суду, яке виступає як юридичний факт. Тому слід повністю погодитися з тими дослідниками, які розглядають судові рішення як юридичний факт (О. О. Красавчиков, В. В. Гордєєв, В. Б. Градовий).

У цьому контексті заслуговує на увагу визначення Я. П. Синицької [6, 97], яка зазначила, зокрема, що “судові рішення в адміністративному судочинстві — це процесуальний акт-документ, який ґрунтується на встановлених у судовому розгляді фактах і застосуванні норм права, яким вирішується по суті адміністративна справа щодо захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, що набирає законної сили у встановленому законом порядку та підлягає виконанню”. Однак хотілося б зауважити, що ця дефініція повною мірою висвітлює сутність не судового рішення, а одного з його видів — постанови. Про це ми робимо висновок, звертаючи увагу на поєднання словосполучень “процесуальний акт-документ..., яким вирішується по суті адміністративна справа...”. Відповідно до ч. 1

ст. 158 КАС України у формі постанови викладається судове рішення, яким суд вирішує спір по суті. Таким чином, дослідниця надала дуже змістовне визначення, проте не того поняття, яке вона мала на увазі. Зазначена дефініція має бути уточнена, інакше вона сприятиме викривленому розумінню змісту судового рішення.

Слід зауважити, що як вже зазначені, так і будь-які інші визначення розроблялися їх авторами з урахуванням відповідних ознак судового рішення. При цьому кожен дослідник брав до уваги лише ті риси, які, на його погляд, були найістотнішими. У зв'язку з цим необхідно проаналізувати думки вчених з цього приводу.

Так, В. Найфлейш виокремлює такі ознаки акта правосуддя: 1) приймається на основі нормативно-правового акта та спирається на певну норму права, тобто є законним й обґрунтованим; 2) виходить від компетентних органів держави в особі їх посадових осіб; 3) є категоричним, офіційно-владним, обов'язковим для виконання велінням, що охороняється примусовою силою держави; 4) адресований чітко визначеним суб'єктам (тобто є персоніфікованим); 5) поширює норму права на конкретну юридичну ситуацію (виключає поширення на подібні випадки), вичерпує себе однократним застосуванням, тобто розрахований на один раз; 6) має певну, встановлену законом форму документа; 7) містить чітко визначені реквізити [7, 43–44]. Я. П. Синицька, натомість, виокремлює такі риси судового рішення: “1) судовим рішенням адміністративна справа вирішується по суті; 2) це акт державної влади, який не може бути ухвалений жодним іншим органом, крім суду; 3) судові рішення – це процесуальний акт-документ, який ухвалюється в особливому порядку, визначеному законом. У законі передбачена сама назва цього акта, детально перераховані його реквізити” [6, 97].

Зазначені вище думки вчених є цікавими та ґрунтовними, однак найбільш повно ознаки судового рішення описали А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко та Р. С. Мельник. Зокрема, автори відзначають те, що “постанови та

ухвали адміністративних судів характеризуються такими основними особливостями: 1) виникають як наслідок публічних спорів. Рішенням адміністративного суду від імені держави усувається спір між сторонами або вирішується питання про захист прав та охоронюваних законом інтересів громадян, підприємств, установ та організацій, державних і суспільних інтересів; 2) у рішенні від імені України дається оцінка спірної вимоги чи правовідносинам та діям зацікавлених осіб; 3) постановляються виключно судовими органами на основі норм адміністративного процесуального права та ряду інших відповідних галузей права; 4) їх юридична сила, як правило, поширюється виключно на учасників спору; 5) є засобом реалізації норм матеріального права; 6) структура та порядок постановлення чітко визначені в законодавстві; 7) мають державно-владний характер, є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами, яким вони адресовані; 8) наділені законною силою, тобто є стабільними та такими, обов'язковість виконання яких забезпечена законом; 9) є виключними, тобто неможливо повторно порушити та розглянути справу, яка вже була предметом адміністративної справи та в якій постановлено відповідне рішення; 10) мета судових рішень полягає: а) у процесуальному оформленні та фіксуванні волі суду, спрямованій на вирішення спору між сторонами; б) в охороні прав, свобод, інтересів учасників державно-суспільних відносин, безпосередньому захисті підтверджених у суді дійсних матеріальних правовідносин між сторонами і тим самим у захисті норм права, на основі яких виникли правовідносини; в) у здійсненні виховної функції правосуддя; г) у забезпеченні примусового дотримання зобов'язаними особами припису, який міститься у рішенні; 11) мають преюдиціальний характер: факти, встановлені під час розгляду адміністративної справи та закріплені постановою або ухвалою адміністративного суду, повторно в іншій справі (цивільній, кримінальній, адміністративній справі) не встановлюються. Преюдиціальність – правило, згідно з яким

суд, що виніс рішення, після того, як це рішення набуло чинності (законної сили), не має права знову встановлювати факти або правовідносини, стосовно яких воно було винесено” [8, 362].

Слід зазначити, що проаналізовані ознаки відображають сутність судових рішень, однак певною мірою вони не враховують особливостей ухвалення актів правосуддя у письмовому провадженні. У зв'язку з цим усі наведені вище риси можна назвати загальними для таких судових рішень. Стосовно ж особливих ознак актів правосуддя, ухвалених у письмовому провадженні, то, на нашу думку, до них можна віднести такі: 1) для їх ухвалення суд не виходить до нарадчої кімнати. Це пов'язано з тим, що судові засідання не проводиться, тому суду немає потреби залишати залу судових засідань, аби забезпечити таємність винесення рішення у справі. Як правило, в такому порядку публічно-правові спори вирішуються безпосередньо в робочому кабінеті судді. Якщо ж судовий розгляд здійснюється колегіально, то судді можуть збиратися в залі судових засідань. У цьому випадку рішення суду ухвалюється шляхом голосування. Ніхто із суддів не має права утриматись, а головуєчий висловлює свою думку останнім; 2) приймаються за результатами дослідження лише тих матеріалів, якими володів суд до початку судового розгляду. Оскільки судові засідання не проводиться, то в основу рішення покладаються виключно ті докази, які були надані суду особами, які беруть участь у справі, під час відкриття провадження у справі або під час підготовчого провадження; 3) такі рішення прилюдно судом не проголошуються. Це обумовлено тим, що особи, які беруть участь у справі, не присутні під час вирішення публічно-правового спору в порядку письмового провадження, а тому їх відсутність не викликає потреби в оголошенні акта правосуддя.

Проаналізувавши ознаки судового рішення, ухваленого у письмовому провадженні, можна навести його визначення. Так, судові рішення, ухвалені в письмовому провадженні, — це акт правосуддя, який ухвалюється

судом без виходу до нарадчої кімнати на основі наявних у нього до початку судового розгляду матеріалів і містить у собі відповідь з приводу заявлених сторонами публічно-правового спору вимог.

Особливу увагу слід звернути на класифікацію судових рішень, ухвалених у письмовому провадженні. Підвищена цікавість до цього питання пояснюється тим, що КАС України у ст. 158 передбачає лише два види судових рішень, які класифікуються залежно від кола питань, вирішених через ухвалений акт, на постанови й ухвали. При цьому хотілося б зазначити, що у законі прямо не вказано на те, яким актом правосуддя має завершуватися вирішення публічно-правового спору в порядку письмового провадження у суді першої інстанції. На практиці найчастіше в такій ситуації судом ухвалюється постанова, яка вирішує спір по суті. Однак не виключені випадки, коли за наявності передбачених КАС України підстав за наслідками розгляду справи у письмовому провадженні суд може постановляти ухвалу. Зокрема, якщо в ході судового розгляду справи суд встановить, що провадження у справі відкрито за позовною заявою, поданою з пропуском установленого законом строку звернення до адміністративного суду, або викладений в ухвалі про відкриття провадження у справі висновок суду про визнання причин пропуску строку звернення до адміністративного суду був передчасним, і суд не знайде інших підстав для визнання причин пропуску строку звернення до адміністративного суду поважними, позовна заява залишається без розгляду. За таких умов, а також в інших випадках, передбачених КАС України, суд постановляє ухвалу. Однак, насправді, подібним чином дуже рідко завершується вирішення публічно-правового спору в порядку письмового провадження, про що свідчать проаналізовані нами матеріали судової практики.

Залежно від інстанційної підсудності справ судові рішення, ухвалені у письмовому провадженні, можна поділити на: 1) судові рішення, ухвалені судом першої інстанції;

2) судові рішення, ухвалені судом апеляційної інстанції; 3) судові рішення, ухвалені судом касаційної інстанції. Така класифікація зроблена відповідно до положень КАС України, якими передбачено, що в порядку письмового провадження можуть вирішуватися публічно-правові спори як судом першої інстанції, так і судами апеляційної та касаційної інстанцій (ст. 197, 222 КАС України).

Судові рішення, ухвалені у письмовому провадженні, можна класифікувати також залежно від способу судового захисту права. Так, за цією підставою слід виокремлювати такі види рішень: 1) рішення про визнання — акт правосуддя, яким підтверджується наявність або відсутність між сторонами певних правовідносин; 2) рішення про присудження — акт правосуддя, яким підтверджуються права та обов'язки сторін. Як правило, за його змістом одна сторона повинна вчинити на користь другої сторони певні дії або утриматись від їх вчинення; 3) перетворювальні рішення — це акти правосуддя, спрямовані на зміну чи припинення існуючих правовідносин.

Слід зазначити, що, вирішуючи публічно-правовий спір у порядку письмового провадження, суд ухвалює рішення, яким завершується розгляд справи. Однак на практиці іноді трапляються ситуації, коли в остаточному судовому рішенні знаходять своє відображення не всі заявлені правові вимоги. У подібних випадках суд може за заявою особи, яка брала участь у справі, або з власної ініціативи прийняти додаткову постанову чи постановити додаткову ухвалу. Як правило, таке судове рішення ухвалюється в тому провадженні, в якому приймалось і основне рішення. Додатковими судовими рішеннями вирішуються окремі правові вимоги, які залишились невирішеними основним рішенням, за умови, якщо з приводу позовних вимог досліджувались докази (для постанов) або вирішені не всі клопотання (для ухвал). Крім того, додаткові постанови (ухвали) можуть прийматися (постановлятися), якщо судом при ухваленні основного судового рішення не визначено способу його виконання

або не вирішено питання про судові витрати. При цьому додаткове рішення є невід'ємною частиною основного судового рішення. Тобто, якщо суд вирішив публічно-правовий спір у порядку письмового провадження, то й додаткове рішення також приймається в тому самому провадженні. У зв'язку з цим, судові рішення, ухвалені у письмовому провадженні, можна класифікувати залежно від обсягу вирішених ними питань на: 1) основні та 2) додаткові.

Зауважимо, що всі судові рішення, ухвалені у письмовому провадженні, приймаються лише у письмовій формі. Це обумовлено, знову ж таки, тим, що судові засідання в таких випадках не проводиться, а тому ухвали в усній формі постановлятися не можуть. Крім того, КАС України чітко передбачає, що процесуальні акти, якими завершується вирішення публічно-правового спору, складаються виключно у письмовій формі. Водночас слід мати на увазі, що законом не передбачена форма складання судового рішення як процесуального документа, а також способи і технічні засоби, які можуть бути застосовані при оформленні судового рішення [9, 293]. Отже, можна зробити висновок, що акти правосуддя можуть оформлюватися суддями як власноручно, так і за допомогою технічних засобів у вигляді машинописного тексту. Хоча, станом на сьогодні, враховуючи досягнення науки і техніки, власноручно судові рішення вже ніхто не складає. І це правильно, адже викладення процесуальних актів чітким машинописним текстом значно полегшує та прискорює роботу суддів, а також сприяє охайному оформленню копій рішень, які видаються сторонам.

Підбиваючи підсумок, зауважимо, що судові рішення, ухвалені у письмовому провадженні, мають як загальні для всіх актів правосуддя ознаки, так і окремі специфічні риси, які обумовлені властивостями вирішення публічно-правових спорів за такою процедурою. Це, у свою чергу, дає змогу класифікувати їх за різними підставами та детально проаналізувати характерні особливості.

Література

1. Григор'єва В. Рішення суду як зовнішня форма виразу судження суду // Підприємництво, господарство і право. — 2007. — № 12. — С. 142—143.
2. Градовий В. Б. Становлення і розвиток доктрини судового рішення в адміністративному судочинстві // Держава і право. — 2012. — № 56. — С. 218—222.
3. Цуркан М. Юридична та логічна виваженість і мовна досконалість судового рішення — запорука його прав осудності / М. Цуркан, В. Перепелюк // Вісн. Вищого Адміністративного суду України. — 2009. — № 3. — С. 13—21.
4. Талан Л. Г. До питання про сутність судового рішення в цивільному й господарському судочинстві // Проблеми законності. — 2009. — Вип. 103. — С. 75—81.
5. Гордєєв В. Судове рішення адміністративного суду як юридичний факт // Вісн. Вищого Адміністративного суду України. — 2012. — № 3. — С. 18—25.
6. Синицька Я. П. Судове рішення в адміністративному судочинстві: поняття та значення // Право і безпека. — 2011. — № 5. — С. 93—97.
7. Найфлейш В. Поняття та ознаки судового акта господарського суду // Підприємництво, господарство і право. — 2008. — № 2. — С. 42—45.
8. Комзюк А. Т. Адміністративний процес України: Навч. посіб. / А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник. — К.: Прецедент, 2007. — 531 с.
9. Перунова О. М. Судове рішення як процесуальний документ // Вісн. Харків. нац. ун-ту внутр. справ. — 2004. — Вип. 25. — С. 290—297.

Проаналізовано як загальні, так і специфічні ознаки судових рішень, ухвалених у письмовому провадженні, запропоновано авторське визначення судового рішення, ухваленого у письмовому провадженні, а також розроблено підстави їх класифікації.

Проанализировано как общие, так и специфические признаки судебных решений, принятых в письменном производстве, предложено авторское определение судебного решения, принятого в письменном производстве, а также разработаны основания их классификации.

Both general and specific features of judicial decisions, adopted in written proceedings, are analyzed, the author's definition of judicial decision, adopted in written proceedings, is proposed and bases of their classification are developed.

Надійшла 29 серпня 2013 р.